

جغرافیا و توسعه شماره ۴۵ زمستان ۱۳۹۵

وصول مقاله: ۱۳۹۴/۱۰/۲۳

تأیید نهایی: ۱۳۹۵/۰۳/۱۲

صفحات: ۱۹۶-۱۸۱

مشارکت بهره‌برداران روستایی در طرح‌های مرتع‌داری و عوامل مؤثر بر آن در شهرستان ماهنشان

کبری کریمی^{۱*}، دکتر اسماعیل کریمی‌دهکردی^۲

چکیده

مشارکت جوامع روستایی عامل مهمی در پیشبرد طرح‌های منابع طبیعی محسوب می‌گردد. پژوهش حاضر با هدف بررسی میزان مشارکت بهره‌برداران در مراحل مختلف اجرای طرح‌های مرتع‌داری و عوامل مؤثر بر آن انجام شد. این مطالعه با استفاده از یک پژوهش توصیفی-همبستگی در خانوارهای روستایی بهره‌بردار از مراتع شهرستان ماهنشان در روستاهایی که طرح‌های مرتع‌داری در آن‌ها اجرا شده و یا در حال اجرا بود، صورت گرفت. با استفاده از یک روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای از بین ۱۲۸۰ نفر بهره‌بردار ۲۰۴ نفر به عنوان نمونه انتخاب گردیدند و با کمک ابزار پرسشنامه مورد مصاحبه قرار گرفتند. روایی محتوای پرسشنامه با استفاده از نظرات متخصصان مرتبط و روایی سازه براساس تحلیل روایی همگرایی به‌دست آمد، همچنین پایایی آن با استفاده از آزمون راه‌نما و محاسبه ضریب کرونباخ آلفا (۰/۷۵ تا ۰/۹۵) صورت گرفت. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS₂₀ استفاده گردید.

نتایج نشان داد مشارکت یا دخالت دادن مردم در پروژه‌های حفاظت مراتع پایین و بیشتر به صورت انفعالی بوده است. مشارکت خانوارها رابطه‌ی مستقیم معنی‌داری با دارایی‌های فیزیکی همچون سطح اراضی زراعی آبی و باغی، تعداد کندوی زنبور عسل و تعداد طیور؛ میزان استفاده از خدمات حمایتی همچون اعتبارات (بیمه و وام)، نهاده‌های یارانه‌دار یا رایگان (بذر، سم، نهال و کود)، ترویج به واسطه‌ی اطلاعات دریافت شده از فیلم‌های آموزشی و شرکت در دوره‌های ترویجی؛ دانش مردم درباره‌ی اهمیت مراتع؛ عضویت در نهادهای اجتماعی روستا و سن پاسخگو داشت. بر اساس تحلیل رگرسیونی گام به گام، متغیرهای تبیین‌کننده مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های مرتع‌داری عبارتند از: تعداد دوره‌های شرکت کرده، سطح کشت محصولات زراعی آبی، سن پاسخگو، استفاده از بیمه، عضویت در نهادهای اجتماعی روستا و میزان دریافت اطلاعات از طریق فیلم‌های ترویجی. کلیدواژه‌ها: طرح‌های مرتع‌داری، ارزیابی، مشارکت، بهره‌برداران روستایی.

مقدمه

بسیاری از محققان بر این عقیده‌اند که منابع طبیعی به ویژه مراتع با وجود نقش و کارکردهای مهمی که در زندگی بشر دارند به واسطه‌ی عوامل متعددی به ویژه در چند دهه‌ی اخیر هم از لحاظ کمی و هم کیفی در حال تخریب هستند. محققان بر این عقیده‌اند که تنها ۳۰ درصد این تخریب‌ها مربوط به عوامل طبیعی از جمله حشرات و جوندگان و تغییرات آب و هوایی است و ۷۰ درصد مابقی در نتیجه فعالیت‌های نامناسب انسانی می‌باشد (FAO, 2013). به بیانی دیگر تخریب منابع طبیعی برآیندی از عوامل طبیعی و انسانی می‌باشد که عوامل انسانی در آن نقش بارزتری ایفا می‌کنند (Qiangguo, 2002: 113) (FAO, 2013).

این شرایط باعث بروز مسائل متعددی از جمله تخریب و فرسایش خاک (Karamidehkordi, 2010: 297) مهردوست و همکاران، ۱۳۹۲: ۴۰۰؛ ولایتی و کدیور، ۱۳۸۵: ۵۴) گردیده است. از سویی دیگر منابع طبیعی یکی از اجزای اصلی و جدایی‌ناپذیر در معیشت مردم به‌ویژه در مناطق روستایی و به خصوص در کشورهای درحال توسعه می‌باشند (Johnsna et al, 2003: 288). همچنین امروزه نیز رشد جمعیت و افزایش تقاضا برای مواد غذایی موجب شده تا روز به روز بر اهمیت منابع طبیعی افزوده شده و نیاز به تغییر رویکردهای بهره‌برداری از منابع طبیعی احساس گردد (Panahi, 2013: 1449؛ نوری‌پور و نوری، ۱۳۹۱: ۵۴).

همین امر سبب گردیده‌است تا برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران به سمت اجرای طرح‌های اصلاحی/ احیایی و حفاظتی از مراتع در قالب طرح‌های مرتع‌داری و آبخیزداری گرایش پیداکنند (نوری‌پور و نوری، ۱۳۹۱: ۵۴). که البته در این راستا محدودیت‌هایی همچون کمبود اعتبارات، گستردگی منابع طبیعی، کمبود

نیروی انسانی، شناخت محدود نسبت به مسائل و ظرفیت‌های موجود و عدم مشارکت فعال بهره‌برداران وجود دارد. آنچه مسلم است و محققان نیز بر آن تأکید داشته‌اند، این است که دستیابی و پایداری اهداف برنامه بجز با مشارکت بهره‌برداران امری مشکل و گاه دست‌نیافتنی است (نوری‌پور و نوری، ۱۳۹۱: ۵۴؛ Azami, 2011: 23) خاتون‌آبادی و همکاران، ۱۳۸۰: ۴۰؛ بقایی و همکاران، ۱۳۸۷: ۷۴). بر اساس نظر برخی صاحب‌نظران، مشارکت مردم در روند توسعه چنان جایگاهی دارد که گاه آن را معادل توسعه دانسته‌اند و یا مشارکت را هدف و وسیله‌ی توسعه دانسته‌اند (طالب و نجفی‌اصل، ۱۳۸۹: ۲۸) به عبارت دیگر مشارکت از ارکان اصلی منابع طبیعی و توسعه‌ی پایدار می‌باشد (قربانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۵۵۴). پژوهش‌ها نشان داده در هر مرحله و اقدامی که از مشارکت بهره‌برداران در نظر گرفته شود و از آن به نحو مطلوب استفاده گردد در حقیقت پایداری آن عمل و اقدام درحد زیادی تضمین می‌گردد و تخریب‌ها کاهش می‌یابد (Kheerajit & Flor, 2013: 704; Samani et al, 2013: 2104; World Bank, 2014: 4). همچنین منجر به تصمیم‌گیری بهتر از طریق ارائه‌ی منابع اطلاعاتی و اعتباری قابل اعتماد محلی یا معرفی استراتژی‌های مدیریتی جایگزین اتخاذ شده، همچنین کاهش عدم اعتمادها، تأخیرها، تضادهای هزینه‌های دولت (Krishnaswamy et al, 2003: 289; Johnsna et al, 2012: 2; et al, 2012: 2; Johnsna et al, 2003: 289; World Bank, 2014: 4). بهره‌مندی بیشتر آنان از فواید و اثرات و دسترسی به کالاها و خدمات عمومی حاصل از اجرای طرح‌ها (Shackleton et al., 2002; World Bank, 2014) می‌شود و افزایش اثرات برنامه‌ها و سیاست‌ها می‌گردد (World Bank, 2014: 4). بنابراین ارزیابی میزان

بر اساس مطالعه‌ی اسلامی پریخانی و کاویان (۱۳۹۳: ۷) میزان مشارکت در طرح‌های آبخیزداری با عوامل اجتماعی (آگاهی از اهداف طرح، توجه به دانش جدید، کاهش مهاجرت، توجه به آداب و سنن و توجه به منزلت اجتماعی) و عوامل اقتصادی (درآمد، افزایش تولید، اشتغال، افزایش سطح زیر کشت و حفاظت از منابع طبیعی) رابطه دارد. نتایج مطالعات آرایش و حسینی (۱۳۸۹: ۴۹) نشان داد که از بین متغیرهای سیاسی، اجتماعی-فرهنگی، قابلیت مروجین منابع طبیعی، محتوای برنامه‌های ترویج، متغیرهای اقتصادی و روان‌شناختی تنها متغیرهای اجتماعی و فرهنگی بر مشارکت مردمی نقش داشته‌اند. در تحقیق پناهی (۲۰۱۳: ۱۴۴۸) بین سن و میزان اراضی زراعی و باغی بهره‌برداران با مشارکت ارتباط وجود داشت. تحقیق شریفی و همکاران (۱۳۸۹: ۱) نیز نشان داد که علاوه بر سن و سطح اراضی، متغیرهای سطح تحصیلات، میزان رضامندی، میزان انسجام اجتماعی، سطح پایگاه اقتصادی-اجتماعی، میزان انگیزه پیشرفت، عضویت در نهادهای عمومی روستا، میزان استفاده از منابع اطلاعاتی، سابقه‌ی فعالیت کشاورزی، میزان درآمد از طریق فعالیت‌های کشاورزی، سطح زیرکشت زمین کشاورزی و فعالیت شورای اسلامی روستا با مشارکت همبستگی معنی‌داری نشان دادند. همچنین در پژوهش اسدی و همکاران (۱۳۸۷: ۱۴۹) مشارکت در پروژه‌ها با متغیرهای سن، سطح تحصیلات، شغل، عضویت در نهادهای محلی، تعداد دام و مشارکت در برنامه‌های روستا مرتبط بود. پژوهش روحی و همکاران (۱۳۸۹: ۴۷۴) نیز نشان می‌دهد که مالکیت و تعداد اعضای خانوار با میزان مشارکت همبستگی معنی‌داری دارد.

پژوهش‌های بقایی و همکاران (۱۳۸۷: ۷۳) و سامیان و همکاران (۲۰۱۳: ۲۱۰۴) عواملی همچون سن، میزان

مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌ها ضروری است. بر این اساس در دهه‌های اخیر پارادایم مشارکت بهره‌برداران عنوان یک جنبه جدایی‌ناپذیر در فرایند توسعه پایدار منابع طبیعی مورد توجه قرار گرفته است (Krishnaswamy et al, 2012: 2; Shackleton et al, 2002). تحقیقات متعددی در رابطه با عوامل مؤثر بر مشارکت یا عدم مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های توسعه انجام شده است، از جمله آن‌ها می‌توان به تحقیق حسینی و همکاران (۱۳۸۵) اشاره کرد که نشان می‌دهد، عواملی همچون درآمد، میزان اراضی زراعی اعم از آبی و دیم، وسایل نقلیه، تعداد دام و دسترسی به اعتبارات بانکی در مشارکت مؤثر می‌باشند. همچنین نتایج بررسی‌ها نشان داد بین میزان مشارکت در طرح‌ها با بهره‌مندی از خدمات ترویجی (حیدری و همکاران، ۱۳۸۹: ۴۸) و با سن (حسینی و همکاران، ۱۳۸۵)، مالکیت و میزان زمین دیم (خلیقی و قاسمی، ۱۳۸۳: ۱۸۱)، همچنین بین آگاهی از اهمیت جنگل‌ها، سن، سواد، استفاده از رادیو و تلویزیون و استفاده از نشریات ترویجی (شریعتی و همکاران، ۱۳۸۴: ۵۷) رابطه‌ی مثبت و معناداری وجود دارد. یافته‌های پژوهش حیدری و همکاران (۱۳۸۹: ۴۸-۴۷) نشان داد بین میزان خدمات ترویجی و مؤلفه‌های آن، میزان دریافت نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری با میزان مشارکت رابطه وجود دارد. نتایج بررسی‌های دیگر نشان داد، دخالت بهره‌برداران در تعیین نوع و مشخصات طرح‌ها، مشورت با بهره‌برداران قبل از اجرای طرح‌ها، تماس بهره‌برداران با مروج، عضویت بهره‌برداران در نهادها و سازمان‌های محلی، سطح تحصیلات بهره‌برداران، دانش بومی بهره‌برداران و میزان مشارکت اجتماعی بهره‌برداران بیشترین نقش را در تبیین مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های آبخیزداری ایفا می‌کنند (موسایی، ۱۳۸۸: ۶۹).

تمهیدات لازم برای مشارکت بیشتر آنان اندیشیده شود. از این رو هدف پژوهش حاضر ارزیابی میزان مشارکت بهره‌برداران در فرایند اجرای طرح‌های مرتعداری و عوامل مؤثر بر آن در شهرستان ماهنشان می‌باشد.

روش پژوهش

به منظور دستیابی به هدف پژوهش در این منطقه از یک مطالعه‌ی کاربردی از نوع پژوهش‌های توصیفی-همبستگی با کمک روش پیمایشی مقطعی استفاده شد که داده‌ها عمدتاً با کاربرد روش مصاحبه ساختارمند با بهره‌برداران با استفاده از پرسشنامه‌ی ساخته شده توسط پژوهشگران گردآوری گردیدند. روایی محتوایی پرسشنامه از طریق پانلی از متخصصین دانشگاهی و اجرایی مورد تأیید قرار گرفت و پایایی سازه‌های مهم پرسشنامه از طریق مطالعه‌ی اولیه با ۳۰ بهره‌بردار و تحلیل آزمون کرونباخ آلفا برای داده‌های ترتیبی چند قسمتی تأیید گردید که مقادیر آن برای همه‌ی شاخص‌ها بالاتر از ۸۵/۰ بود. روایی سازه هر یک از سازه‌های موردبررسی نیز با استفاده از روایی همگرایی با تأکید بر درصد واریانس تبیین شده سازه بالاتر از ۵۰درصد و بارهای عاملی بالاتر از ۰/۵، با کمک تحلیل مؤلفه‌های اصلی برای داده‌های گروه‌بندی شده از CATPCA) و ساخت شاخص ترکیبی با استفاده از فرمول (موردتأیید قرارگرفت *Grootaert et al, 2004: 19*)
(*Brinkman et al, 2012: 741*) زمانی که گویه‌ها در بیشتر از یک گروه قرار گیرند، برای ساخت شاخص ترکیبی از فرمول زیر استفاده می‌شود.

فرمول ۱: ساخت شاخص ترکیبی

$$\text{Composite V} = ((\% \text{ of Var 1}) / (\% \text{ of Var Total}) \times \text{Com1}) + ((\% \text{ of Var 2}) / (\% \text{ of Var Total}) \times \text{Com2}) + \dots + ((\% \text{ of Vari}) / (\% \text{ of Var Total}) \times \text{Comi})$$

منزلت اجتماعی، میزان مشارکت اجتماعی، میزان نگرش نسبت به مشارکت، میزان نوگرایی، میزان اعتماد به افراد مختلف و میزان تمایل به انجام کارهای جمعی و نیز میزان درآمد، دسترسی به وام‌های بانکی، آگاهی در رابطه با فواید و اهمیت منابع طبیعی و آگاهی از منافع اقدامات اصلاحی و احیایی برنامه‌ها را در میزان مشارکت بهره‌برداران در مدیریت منابع طبیعی مؤثر دانسته‌اند.

فمی و همکاران (۱۳۹۰: ۵۹۸) نیز در پژوهش خود نشان دادند که رابطه‌ی معنی‌داری بین متغیر میزان مشارکت در طرح‌های مرتعداری و متغیرهای رضایت و آگاهی از طرح، انگیزه مشارکت، بهره‌گیری از رسانه‌های جمعی، درک نسبت به اثربخشی روش‌های ترویجی، تعداد واحد دامی تحت تملک، مالکیت اراضی زراعی دیم و گوسفند و بز موجود در مرتع، تعداد دام مجاز برای ورود به محدوده‌ی طرح و تعداد ماه‌های نگهداری دام در روستا وجود داشت. مطالعات خیرجی فلور (۲۰۱۳: ۷۰۴) نشان داد افرادی که دانش بیشتر، نگرش مثبت‌تر و فعالیت‌های بیشتری در منابع طبیعی داشته‌اند به همان میزان نیز مشارکت آن‌ها در برنامه‌های مربوط مدیریت پایدار منابع طبیعی در تایلند بیشتر است. در حقیقت مشارکت به عنوان مفهومی است که در بستر مجموعه‌ای از عوامل اکولوژیکی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و انسانی شکل می‌گیرد و عوامل زیادی بر آن مؤثر هستند. همچنین چگونگی و میزان مشارکت بهره‌برداران در شرایط و مناطق مختلف متفاوت و متغیر است و انواع مختلف مشارکت بهره‌برداران در مراحل مختلف یک فرایند می‌تواند منجر به اثرات مختلفی شود (*Johnson et al, 2003: 288*) بنابراین توجه به نقش و میزان مشارکت در دستیابی به اهداف مهم می‌باشد و موجب می‌گردد موانع آن برداشته شده و

یابد. بر اساس نظر اسحاق و مایکل (۱۹۹۷) و (پزشکی‌راد و کرمی‌دهکردی، ۲۵۲:۱۳۹۲)، این خطای نمونه‌گیری نیز قابل قبول می‌باشد. داده‌های پرسشنامه‌ها پس از کدبندی با استفاده از تحلیل‌های توصیفی و استنباطی و با کمک نرم‌افزار SPSS₂₀ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

یافته‌ها

ویژگی‌های فعالیت‌های اصلاحی و احیایی مراتع
از دید پاسخگویان، اقدامات بیولوژیک اجرا شده با حمایت اداره منابع طبیعی و آبخیزداری در روستاها عبارت بودند از: بذرکاری (۳۳ درصد افراد)، کپه کاری (۳۶ درصد افراد) و کودپاشی (۷۴ درصد افراد). همچنین در فعالیت مدیریت چرا از سوی اداره منابع طبیعی و آبخیزداری، همه‌ی افراد بر ممیزی مرتع، دریافت پروانه چرا، و تأمین آب از طریق احداث آبخور و بیشتر آن‌ها چرای متناوب (۸۷ درصد) و قرق مرتع (۶۳ درصد) تأکید نمودند. از سوی دیگر، هیچ‌گونه اقدام مکانیکی (احداث بند سنگی سیمانی، بند خشکه چین و بانک‌زنی) در مناطق مورد مطالعه انجام نشده بود. برای ساخت شاخص ترکیبی تحت عنوان اقدامات اصلاحی احیایی از روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی برای داده‌های گروه‌بندی شده (CATPCA) استفاده گردید و بر اساس شاخص مقدار ویژه بالاتر از یک، درصد واریانس‌های تبیین شده، و بارهای عاملی متغیرها و پس از دو مرحله آزمون (CATPCA) گویه‌ها در دو گروه طبقه‌بندی شدند (جدول ۱). سپس با توجه به هدف ساخت یک شاخص از این متغیرها، با استفاده از معادله ۱، شاخص ترکیبی کل ساخته شد تا سهم هر مؤلفه در ساخت شاخص ترکیبی لحاظ گردد.

Composite V: متغیر ترکیبی

Comi: مقدار هر مؤلفه

% of Var i (1, 2): درصد واریانس هر مؤلفه

% of VarTotal: درصد واریانس کل همه‌ی مؤلفه‌ها (شامل مؤلفه‌های انتخاب شده)

برای انتخاب این نمونه از یک تکنیک نمونه‌گیری چند مرحله‌ای تصادفی استفاده گردید. در مرحله اول با استفاده از نمونه‌گیری طبقه‌ای ۴۰ درصد روستاها به نسبت از هریک از دو گروه روستا انتخاب گردیدند. در مرحله دوم بر اساس تعداد خانوار موجود در هر روستا با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تعداد نمونه هر روستا از کل نمونه (به تفکیک هر طبقه طرح‌های اتمام یافته و در حال اجرا) انتخاب گردید (۲۵۰ نفر) و در مرحله آخر با استفاده از نمونه‌گیری سیستماتیک، خانوارهای دامدار روستاهای انتخاب شده برحسب تعداد نمونه مشخص شده در هر روستا به تصادف انتخاب شدند. شایان ذکر است که فهرست کلیه دامداران از طریق گزارش طرح‌های مرتعداری ممیزی شده به دست آمده بود. در طی جمع‌آوری داده‌ها، مشخص گردید که همه‌ی بهره‌برداران مورد نظر در دسترس نیستند که بیشتر به دلیل کاهش جمعیت روستاها نسبت به زمان تهیه و اجرای طرح‌ها یا عدم حضور افراد در زمان جمع‌آوری داده بود، علی‌رغم اینکه مراجعات مکرری به روستاهای مورد بررسی انجام شد. بنابراین تنها نمونه‌هایی معادل با ۲۰۴ نفر سرپرست خانوار مورد مصاحبه و تجزیه و تحلیل قرار گرفتند که باعث شد خطای نمونه‌گیری از ۵ درصد به ۵/۸ درصد افزایش

جدول ۱: درصد فراوانی و تحلیل CATPCA برای شاخص اقدامات اصلاحی و احیایی مراتع (n=۲۰۴)

درصد واریانس تبیین شده	مقدار ویژه	مقدار آلفای کرونباخ	بار عاملی	درصد انجام		
۳۲/۵۳۷	۱/۳۰۱	۰/۳۰۹	۰/۷۹۶	۳۳	کپه‌کاری	بعد اول
			۰/۸۱۶	۶۳	قرق	
۲۸/۲۵۱	۱/۱۳۰	۰/۱۵۳	۰/۷۲۶	۳۶	بذکاری	بعد دوم
			۰/۶۷۹	۸۷	تهیه منبع آب	
۶۰/۷۸۸	۲/۴۳۲	۰/۷۸۵	-		جمع مؤلفه‌ها	

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۳

ویژگی های فردی و اجتماعی بهره‌برداران

متوسط سنی پاسخگویان ۵۲ سال بود، مشاهده می‌گردد که جامعه‌ی مورد بررسی از ترکیب سنی بالایی برخوردار می‌باشد و ۹۹ درصد آن‌ها در گروه سرپرستان خانوار مرد قرار می‌گرفتند. متوسط بعد خانوار آنها ۴/۹ نفر محاسبه شد و بطور میانگین تعداد ۲/۱ نفر از اعضای خانوار در فعالیت‌های مربوط به کشاورزی فعالیت داشتند. بیش از ۹۱ درصد از پاسخگویان متأهل بودند از نظر سطح تحصیلات نیز ۵۴ درصد بی‌سواد بوده و ۳۶ درصد از آنان را افراد دارای تحصیلات خواندن و نوشتن تشکیل می‌دادند. تنها ۷ نفر از پاسخگویان بالاتر از دیپلم داشتند. بنابراین افراد تشکیل‌دهنده‌ی جامعه بهره‌بردار را عمدتاً افراد بی‌سواد یا کم‌سواد تشکیل داده‌اند. شغل اصلی ۸۳/۸ درصد آن‌ها عمدتاً در دامداری و زراعت عنوان شد و ۶/۷ درصد نیز این موارد را به عنوان منبعی برای تأمین معیشت خود ذکر کرده‌اند. بنابراین دامداری و زراعت در بین بهره‌برداران به عنوان شغل

غالب وجود دارد. همچنین ۷۷/۹ درصد بهره‌برداران مالک اراضی باغی بودند. علاوه بر این، فروش خشکبار و محصولات خانگی به گردشگران و پرورش زنبور عسل نیز فعالیت‌های کشاورزی مکمل دامداری، زراعت و باغداری نام برده شد؛ بطوری که میانگین درآمد سالانه‌ی هر خانوار از این فعالیت‌ها ۷۱۲۸ هزار ریال محاسبه گردید. همچنین قالی بافی به عنوان یک فعالیت غیرکشاورزی در تأمین معیشت روستاییان نقش داشت. تعداد محدودی از خانوارها از فعالیت‌های غیر کشاورزی دیگر همچون اجاره مسکن در شهر کسب درآمد می‌کردند. بطور کلی میانگین درآمد سالیانه هر خانوار از فعالیت‌های غیرکشاورزی ۲۹۰۳۰ هزار ریال محاسبه گردید. همچنین نتایج نشان داد که ۴۸/۵ درصد پاسخگویان در هیچ‌گونه نهاد یا تعاونی عضویت ندارند که بطور تفصیل در جدول ۳ آورده شده است.

جدول ۲: نهادهای تحت عضویت افراد (n=۲۰۴)

نهادهای تحت عضویت	فراوانی	درصد	نهادهای تحت عضویت	فراوانی	درصد
تعاونی روستایی	۶۸	۳۳/۴	شورای حل اختلاف	۱۸	۸/۹
هیأت مدیره تعاونی	۱	۰/۵	دهیار	۴	۲
شورای روستا	۲۲	۱۰/۸	غیره	۳	۱/۵
هیچ کدام	۹۹	۴۸/۵	جمع	۲۰۴	۱۰۰

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲

وضعیت دانش بهره‌برداران در زمینه‌ی اهمیت منابع طبیعی و مراتع

مربوط به اهمیت مراتع در تأمین علوفه‌ی دام می‌باشد، که نشان‌دهنده‌ی وابستگی آن‌ها به دام و مرتع می‌باشد. همچنین با مقایسه‌ی دانش نسبت به عوامل تخریب مرتع و ضرورت حفاظت از آن در رتبه‌ی آخر قرار داشت. بررسی دیدگاه بهره‌برداران درباره‌ی دانش خود درباره‌ی اهمیت منابع طبیعی در جدول ۳ آورده شده است.

به منظور بررسی دانش و آگاهی بهره‌برداران در زمینه‌ی اهمیت حفاظت از منابع طبیعی ۷ گویه با طیف اندازه‌گیری ۴ قسمتی (هیچ، کم، تاحدی، زیاد) مطرح گردید تا پاسخگویان میزان دانش خود را در هر یک از موارد بیان کنند. بیشترین سطح آگاهی

جدول ۳: توصیف سطح آگاهی اظهار شده پاسخ‌گویان از مسائل مربوط به مراتع (n=۲۰۴)

اولویت	انحراف معیار	میان	میانگین	زیاد	تاحدی	
۲	۰/۲۴	۳	۲/۹	۹۳/۶	۶/۴	اهمیت مراتع در حفاظت خاک، آب و گیاهان
۱	۲/۱	۳	۳	۹۴/۶	۵/۴	اهمیت مراتع در تأمین علوفه
۳	۰/۳۱	۳	۲/۹	۸۹/۲	۱۰/۸	اهمیت حفظ مراتع برای نسل‌های آینده
۴	۰/۳۷	۳	۲/۸	۸۶/۸	۱۳/۲	عوامل تخریب مرتع و ضرورت حفاظت از آن
۵	۰/۴۱	۳	۲/۸	۸۳/۳	۱۶/۷	کیفیت مراتع از لحاظ پوشش گیاهی و خاک
۱	۲/۱	۳	۳	۸۶/۸	۱۳/۲	اهمیت قرق مراتع
۶	۴۳	۳	۲/۸	۸۶/۸	۱۲/۳	اهمیت ورود با تأخیر دام به مرتع
مقدار آلفای کرومباخ=۰/۹۳۹ مقدار ویژه=۵/۱۳۲ درصد واریانس تبیین شده=۷۳/۳۱۹						

*طیف امتیازبندی: ۰=هیچ، ۱=کم، ۲=تاحدی و ۳=زیاد

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲

ویژگی‌های سرمایه‌های فیزیکی بهره‌برداران

۳/۸ عدد کندوی زنبور عسل و ۱۳/۹ قطعه طیور بود و بجز وسیله‌ی نقلیه سبک در مورد سایر ادوات فیزیکی تعداد اندکی از بهره‌برداران از آن‌ها بهره‌مند بودند (مراجعه شود به جدول ۴).

هر بهره‌بردار بطور میانگین در حال حاضر مالک ۳/۷ هکتار اراضی زراعی آبی، ۲/۶ دیم و ۰/۴۶ اراضی باغی و ۳۶ رأس گوسفند، ۸/۵ رأس بز و ۶ رأس گاو،

جدول ۴: توزیع فراوانی سرمایه‌های فیزیکی و طبیعی (n=۲۰۴)

بله	خیر	میانگین	میانه	انحراف معیار	
۹۹	۱	۳/۷	۳	۲/۶	سطح زیرکشت محصولات زراعی آبی
۸۸/۲	۱۱/۸	۲/۶	۲	۱/۷	سطح زیرکشت محصولات زراعی دیم
۷۷/۹	۲۲/۱	۰/۴۶	۳	۰/۵۳	سطح زیرکشت محصولات باغی
۹۸/۵	۱/۵	۳۶/۲	۳۵	۱۸	پرورش گوسفند (رأس)
۸۰/۴	۱۹/۶	۸/۵	۱۰	۶/۳	پرورش بز (رأس)
۸۱/۹	۱۸/۱	۶	۵	۴/۴	پرورش گاو (رأس)
۳۸/۲	۶۱/۸	۳/۸	۰	۹/۶	پرورش زنبور عسل (تعداد کندو)
۹۸/۵	۱/۵	۱۳/۹	۵	۷/۴	پرورش طیور (تعداد طیور)
۱۳/۲	۸۶/۸	۰/۳۳	۰	۰/۱۳	تعداد تراکتور تحت مالکیت
۱۰/۸	۸۹/۲	۰/۶	۰	۰/۲	تعداد ادوات کشاورزی تحت مالکیت
۵۲/۵	۴۷/۵	۰/۵۲	۱	۰/۵۴	تعداد وسایل نقلیه سبک
۲	۹۸	۰/۰۷	۰	۰/۰۰۵	تعداد وسایل نقلیه سنگین

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲

اعتمادهای بهره‌برداران و هنجارهای اجتماعی برای

اقدام گروهی در روستا

یکی از شاخص‌های سرمایه اجتماعی بهره‌برداران، اعتماد آنان به دیگر مردم روستا و کنشگران بیرونی

بود. بطور کلی بهره‌برداران از سطح اعتماد متوسطی برخوردار بودند و در مورد تعاملات داخل روستا، این اعتماد در سطح متوسط به بالا و زیاد ارزیابی شد (به جدول ۵ مراجعه شود).

جدول ۵: توزیع فراوانی وضعیت اعتماد جوامع روستایی (n=۲۰۴)

کم	تاحدی	زیاد	میانگین*	میانه	انحراف معیار	درصد واریانس تبیین شده
۲/۵	۳۰/۹	۶۶/۷	۲/۶	۳	۰/۵۶	۰/۳۹۵
۰	۲۷	۷۳	۲/۷	۳	۰/۴۴	۰/۷۴۲
۲/۹	۲۹/۹	۶۷/۲	۲/۶	۳	۰/۵۴	۰/۷۷۲
۱	۳۵/۸	۶۳/۲	۲/۶	۳	۰/۵	۰/۷۴۱
۳/۹	۶۳/۲	۳۲/۸	۲/۳	۲	۰/۵۳	۰/۵۴۵
۴/۹	۳۹/۲	۵۵/۹	۲/۵	۳	۰/۶	۰/۶۹۵
مقدار آلفای کرونباخ=۰/۷۲۸ مقدار ویژه=۲/۵۴۱ درصد واریانس تبیین شده = ۴۲/۳۴۶						

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲

در بین هشت گویه ارزیابی هنجارهای اجتماعی مشخص شد که گفته‌ی "احیای مراتع هیچ منفعتی برای مردم ندارند" در حد پایین، ولی گفته‌ی "لزوم

اتحاد مردم، سودمندی طرح‌های احیای مراتع و دخالت مردم در تصمیم‌گیری‌ها" در حد بسیار قوی ارزیابی شدند. بنابراین می‌توان گفت مردم مراتع را

ویژه بالاتر از یک، درصد واریانس‌های تبیین شده و بارهای عاملی متغیرها، گویه‌ها در یک گروه طبقه-بندی شدند (مراجعه شود به جدول ۶).

متعلق به خود می‌دانند. برای ساخت شاخص ترکیبی تحت عنوان هنجارهای اجتماعی از روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی برای داده‌های گروه‌بندی شده (CATPCA) استفاده گردید و بر اساس شاخص مقدار

جدول ۶: توزیع فراوانی هنجارهای اجتماعی پاسخگویان نسبت به اجرای طرح‌ها (n=۲۰۴)

کم	تاحدی	زیاد	میانگین	میان	انحراف معیار	بار عاملی
۰/۵	۸/۸	۹۰/۷	۲/۹	۳	۰/۳۱	۰/۴۲۹
۲۱/۶	۵۶/۴	۲۱/۱	۱/۹۷	۲	۰/۶۸	۰/۶۴۵
۲	۲۰/۱	۷۷/۹	۲/۷۵	۳	۰/۴۷	۰/۶۹۴
۱۸/۶	۴۶/۶	۳۴/۸	۲/۱	۳	۰/۷۱	۰/۷۹۷
۵/۹	۳۵/۸	۸۵/۳	۲/۵	۳	۰/۶	۰/۷۰۷
۹/۳	۵۴/۹	۳۵/۸	۲/۲۶	۲	۰/۶۲	۰/۷۲۹
۱	۱۲/۳	۸۶/۸	۲/۸	۳	۰/۴۳	۰/۴۲۳
۱۳/۲	.	.	۰/۱۳	۰	۰/۳۴	۰/۴۳۹
مقدار آلفای کرونباخ=۰/۷۷۶ مقدار ویژه=۳/۱۱۹ درصد واریانس تبیین شده = ۳۹/۹۴۹						

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲، ۱۳۹۲؛ *طیف امتیازبندی: ۰=هیچ، ۱=کم، ۲=تاحدی و ۳=زیاد

جدول ۷: توزیع درصد فراوانی استفاده از سرمایه‌های مالی

(n=۲۰۴)

استفاده	نهاده‌های کشاورزی رایگان				
	بذر	سم	کود	نهال	بیمه و وام
بله	۱۶/۷	۵/۴	۱۲/۷	۴۰/۷	۷۰/۶
خیر	۸۳/۳	۹۴/۶	۸۷/۳	۵۹/۳	۲۹/۴

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲، ۱۳۹۲

نتایج نشان داد ۸۴ نفر (۴۱/۲) در هیچ دوره‌ی ترویجی شرکت نکرده بودند، ۵۵/۸ درصد پاسخگویان در یک دوره‌ی ترویجی و تنها ۳ درصد در ۳ دوره یا بیشتر شرکت کرده بودند که عنوان دوره‌ها در جدول ۸ آورده شده است.

میزان دریافت خدمات حمایتی، اعتباری و ترویجی

جدول ۷ میزان دسترسی و بهره‌مندی افراد از خدمات و اعتبارات مالی را نشان می‌دهد بطوری که بیش از ۵۰ درصد بهره‌برداران از نهاده‌های اعتباری همچون بیمه و وام استفاده کرده‌اند. بیشتر افراد هنوز از نهاده‌های بذر، کود و سم رایگان استفاده نکرده‌اند و تنها ۴۰/۷ درصد از بهره‌برداران نهال رایگان دریافت کرده‌اند. شاخص دسترسی به حمایت‌های مالی بیرونی، پس از ورود متغیرهای فوق در تحلیل مؤلفه‌های اصلی برای داده‌های گروه‌بندی شده (CATPCA) ساخته شد.

رادیویی) و کمترین آن از طریق دریافت پیامک جمعی صورت گرفته بود (جدول ۹).

در بین دریافت اطلاعات از رسانه‌های ارتباطات جمعی، بیشترین دریافت اطلاعات از طریق دیدن برنامه‌های تلویزیونی و پس از آن شنیدن برنامه‌های

جدول ۸: توزیع فراوانی شرکت پاسخگویان در دوره‌های آموزشی

عنوان دوره	تعداد شرکت کننده	درصد شرکت کننده
پرورش زنبور عسل	۳۶	۱۷/۷
عملیات مرتع‌داری	۱۱۳	۵۵/۴
پرورش ماهی	۵	۲/۵

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲، ۱۳۹۲

جدول ۹: توزیع فراوانی میزان دریافت اطلاعات از طریق رسانه‌های انبوهی توسط پاسخگویان (n=۲۰۴)

رتبه	گویه‌ها	هیچ	کم	تا حدی	زیاد	میانگین	میان	انحراف معیار
۳	مطالعه نشریات چاپی	۹۲/۲	۰	۶/۹	۱	۰/۱۵	۰	۰/۵۲
۵	مشاهده فیلم‌ها، CD\DVD	۹۴/۶	۰	۳/۹	۱/۵	۰/۱	۰	۰/۴۵
۸	دریافت SMS جمعی	۱۰۰	۰	۰	۰	۰/۰۰	۰	۰
۶	مشاهده پوستر	۹۸	۱/۵	۰/۵	۰	۰/۰۲	۰	۰/۱۸
۴	مطالعه روزنامه- مجله	۹۴/۱	۲	۳/۴	۰/۵	۰/۱	۰	۰/۴۴
۲	شنیدن برنامه رادیویی	۴۸	۲۵	۲۷	۰	۰/۷۸	۱	۰/۸۴
۱	دیدن برنامه تلویزیونی	۴۵/۱	۵/۴	۴۹	۰/۵	۱/۰۵	۱	۰/۹۸
۷	دیدن برنامه‌های ماهواره	۹۹/۵	۰/۵	۰	۰	۰/۰۰۵	۰	۰/۰۷

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲، ۱۳۹۲

سطح و میزان مشارکت بهره‌برداران

برای ارزیابی سطح مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های مرتع‌داری، ده گویه تعریف شد و از طریق مقیاس ۴ سطحی امتیازبندی لیکرت گونه (هیچ=۰، کم=۱، تا حدی=۲، و زیاد=۳) مورد سنجش قرار گرفتند. بطور کلی می‌توان گفت که مشارکت یا دخالت دادن مردم در پروژه‌های حفاظت مراتع پایین و بیشتر به صورت انفعالی بوده است. بیشترین مشارکت مشاهده شده در بین افراد مشارکت کننده به صورت صرفاً اطلاع رسانی از سوی کارشناسان یا اطلاع یابی و مشورت گرفتن از مردم توسط کارشناسان، عرضه کارگر مجانی/ داوطلبانه مردم و ارائه‌ی آموزش از سوی کارشناسان به مردم برای شرکت در پروژه‌ها بوده

است (جدول ۱۰). درصد بسیار پایینی از مردم فعالانه مشارکت داشته‌اند. در نهایت برای ساخت شاخص مشارکت در پروژه‌های حفاظت مراتع، ۱۰ متغیر فوق در تحلیل مؤلفه‌های اصلی برای داده‌های گروه بندی شده (CATPCA) وارد شدند. در مرحله اول تحلیل مشخص شد که یکی از گویه‌ها ("شما به همراه دیگر مردم به صورت خودجوش بسیج شدید و خود پروژه‌هایی را شروع کردید و کارشناسان به شما فقط کمک فکری و در مواردی مالی نمودند") با هیچ یک از گویه‌های دیگر همبستگی نداشت (جدول ۱۰)، بنابراین از تحلیل حذف گردید و تحلیل با ۹ گویه دیگر ادامه یافت و یک شاخص ساخته شد.

جدول ۱۰: توزیع فراوانی مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های مرتعداری و تحلیل CATPCA (n=۲۰۴)

بار عاملی	اولویت	انحراف معیار	میانگین *	زیاد	تاحدی	کم	هیچ	
۰/۶۶۰	۳	۰/۹	۰/۷۴	۲/۹	۲۱/۶	۲۱/۶	۵۳/۹	قبل از اجرای پروژه کارشناسان فقط اطلاع دادند که می‌خواهند پروژه‌ای را اجرا کنند
۰/۶۹۸	۴	۰/۸۷	۰/۷	۲/۵	۲۰/۱	۲۳	۵۴/۴	قبل از اجرای پروژه کارشناسان از شما سوالاتی پرسیدند یا با شما مشورت کردند ولی نتیجه آن سوالات به شما نرسید و تصمیمات توسط خود کارشناسان انجام گرفت.
۰/۷۲۸	۵	۰/۸۹	۰/۶۹	۲/۹	۲۰/۶	۱۸/۶	۵۷/۸	قبل از اجرای پروژه کارشناسان از شما و بزرگان روستا سوالاتی پرسیدند یا با آن‌ها مشورت کردند ولی نتیجه آن سوالات به آن‌ها نرسید و تصمیمات توسط خود کارشناسان انجام گرفت.
۰/۷۸۲	۸	۰/۸۶	۰/۴۵	۵/۴	۸/۳	۱۲/۳	۷۴	مردم از طریق گروهها و تشکل‌های قبلی (از جمله شما و بزرگان روستا) یا جدید خود از ابتدای پروژه تا انتهای آن در تمام تصمیم‌گیری‌های آن‌ها بطور فعال نقش داشتند بطوری که بدون حضور آن‌ها هیچ تصمیمی انجام نمی‌گرفت.
۰/۷۴۵	۷	۰/۹۱	۰/۵۱	۶/۴	۹/۸	۱۲/۳	۷۱/۶	در حین اجرای پروژه، بواسطه‌ی حمایت مالی دولت (مزد کارگر یا تسهیلات دیگر) شما در پروژه شرکت نمودید.
	۲	۰/۸۱	۱/۲۸	۴/۹	۳۶/۳	۴۰/۷	۱۸/۱	در اجرای پروژه، شما کارگری مجانی یا داوطلبانه دادید.
۰/۶۴۶	۱	۰/۸۷	۱/۳۶	۸/۳	۳۷/۷	۳۵/۸	۱۸/۱	شما به صورت انفرادی یا گروهی آموزش دیدید (بوسیله‌ی کارشناسان) و در پروژه شرکت نمودید.
۰/۷۸۳	۶	۰/۹۴	۰/۶۷	۴/۹	۱۸/۶	۱۵/۲	۶۱/۳	مردم از طریق گروهها و تشکل‌های قبلی یا جدید خود با هدایت کارشناسان، اجرای پروژه‌ها و نظارت بر اجرای آن‌ها را به طور فعال انجام دادند.
۰/۶۶۴	۹	۰/۵۴	۰/۱۸	۱/۵	۲/۹	۷/۴	۸۸/۲	شما یا دیگر مردم یا شما به همراه کارشناسان، پروژه‌های اجرا شده را ارزشیابی نمودید.
-	۱۰	۰/۲۶	۰/۰۳	۰/۵	۰/۵	۰/۵	۹۸/۵	شما به همراه دیگر مردم به صورت خودجوش بسیج شدید و خود پروژه‌هایی را شروع کردید و کارشناسان به شما فقط کمک فکری و در مواردی مالی نمودند.
مقدار آلفای کرونباخ= ۰/۸۸۴ مقدار ویژه= ۴/۶۶۵ درصد واریانس تبیین شده= ۵۱/۸۸۶								

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲

همبستگی و تحلیل رگرسیون بین مشارکت با متغیرهای مرتبط

به منظور بررسی رابطه بین مشارکت بهره‌برداران با متغیرهای مرتبط، مطابق با مقیاس متغیرها از ضریب همبستگی پیرسون و اسپیرمن استفاده گردید. همانگونه که نتایج در جدول ۱۱ نشان می‌دهد، مشارکت بهره‌برداران در اقدامات اصلاحی/ احیایی، با اقدامات اصلاحی/ احیایی با مقدار اراضی زراعی آبی، اراضی باغی، تعداد کندوی زنبور عسل، تعداد طیور،

استفاده از بیمه، استفاده از وام، استفاده از بذر رایگان، استفاده از سم رایگان، استفاده از کود رایگان، استفاده از نهال رایگان، میزان دریافت اطلاعات از فیلم، CD یا DVD، دانش درباره اهمیت مراتع، تعداد نهادهای عضو، تعداد دوره های شرکت کرده، سن پاسخگو همبستگی مثبت و معنی داری دارد. به عبارت دیگر، با افزایش این موارد مشارکت در طرح‌ها نیز بیشتر شده است. در صورتی که با اعتماد به شورای حل اختلاف به صورت منفی و معنی داری همبسته بود.

جدول ۱۱: تحلیل همبستگی بین متغیرهای مرتبط با مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های اصلاحی/ احیایی

متغیر مستقل	سطح معنی‌داری	متغیر مستقل	سطح معنی‌داری
اقدامات اصلاحی/ احیایی	۰/۱۵۸**	سن پاسخگو	۰/۲۵۷**
درآمد کشاورزی	۰/۱۲۷	تعداد اعضای خانوار	۰/۰۴۴
درآمد غیر کشاورزی	-۰/۰۴۷	تحصیلات پاسخگو	۰/۰۲۶
درآمد کل	-۰/۰۱۴	تعداد دوره‌های شرکت کرده	۰/۴۳۴**
اراضی زراعی آبی	۰/۲۹۸**	تعداد نهادهای عضو	۰/۳۴۶**
اراضی زراعی دیم	-۰/۰۹۵	دانش درباره اهمیت مراتع	۰/۱۶۸*
اراضی باغی	۰/۳۴۷**	اعتماد به شورای روستا	-۰/۰۰۱
تعداد کندوی زنبور عسل	۰/۲۶۴**	میزان دریافت اطلاعات از فیلم و DVD, CD	۰/۲۷۶**
تعداد طیور	۰/۱۸۱**	تعداد ادوات کشاورزی	۰/۰۱۰
تعداد واحد دامی کل	۰/۰۶۳	تعداد وسیله نقلیه سبک	۰/۱۳۴
استفاده از بیمه	۰/۳۰۱**	تعداد وسیله نقلیه سنگین	-۰/۰۰۵
استفاده از وام	۰/۲۱۹**	شاخص اعتمادها	۰/۰۳۱
استفاده از بذر رایگان	۰/۳۳۵**	شاخص هنجارهای اجتماعی	-۰/۱۲۶
استفاده از سم رایگان	۰/۱۷۱*	دریافت اطلاعات از برنامه‌های رادیویی	۰/۰۹۵
استفاده از کود رایگان	۰/۳۸۶**	دریافت اطلاعات از برنامه‌های تلویزیونی	۰/۰۶۱
استفاده از نهال رایگان	۰/۲۲۹**	دریافت اطلاعات از نشریات چاپی	۰/۱۲۴

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲

که فرد در آن‌ها عضویت دارد و میزان دریافت اطلاعات از طریق فیلم‌های آموزشی- ترویجی (CD و DVD) ۴۱ درصد از مقدار کل تغییرات مشارکت بهره‌برداران را تبیین می‌کنند (جدول ۱۲ و جدول ۱۳). دیگر متغیرها در معادله رگرسیون معنی‌دار نشدند.

در یک تحلیل رگرسیون گام به گام، متغیرهای دارای همبستگی معنی‌دار با شاخص مشارکت در طرح‌های مرتع‌داری در معادله رگرسیونی وارد گردیدند. در نهایت مشخص گردید که متغیرهای تعداد دوره‌های شرکت کرده، سطح کشت محصولات زراعی آبی، سن پاسخگو، استفاده از بیمه، تعداد نهادهایی

جدول ۱۲: تحلیل رگرسیون متغیرهای تبیین‌کننده تأثیر بر مشارکت بهره‌برداران

معنی‌داری	F	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	
۰/۰۰۰	۲۲/۷۷۹	۱۳/۹۲۷	۶	۸۳/۵۵۹	رگرسیون
		۰/۶۱۱	۱۹۷	۱۲۰/۴۴۱	باقیمانده
			۲۰۳	۲۰۴	کل
	R=۰/۶۴۰	R2= ۰/۴۱۰	Adjusted R Squar= ۰/۳۹۲		

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲

جدول ۱۳: ضرایب رگرسیون متغیرهای تأثیرگذار بر مشارکت بهره‌برداران (گام ششم تحلیل)

سطح معنی‌داری	t	ضرایب استاندارد شده (Beta)	خطای معیار (SE)	ضریب استاندارد نشده (B)	
۰/۰۰۰	-۸/۳۶۹	-	۰/۲۸۳	-۲/۳۶۵	مقدار ثابت
۰/۰۰۰	۴/۰۶۴	۰/۲۵۱	۰/۰۷۱	۰/۲۹۰	تعداد دوره‌های شرکت کرده
۰/۰۰۲	۳/۱۷۴	۰/۱۸۱	۰/۰۲۲	۰/۰۷۰	سطح کشت محصولات زراعی آبی
۰/۰۰۰	۵/۳۶۲	۰/۳۰۰	۰/۰۰۵	۰/۰۲۶	سن پاسخگو
۰/۰۰۱	۳/۴۸۷	۰/۱۹۹	۰/۱۲۵	۰/۴۳۶	استفاده از بیمه
۰/۰۰۲	۳/۱۹۹	۰/۱۹۳	۰/۰۹۹	۰/۳۱۷	تعداد نهادهایی که فرد عضویت دارد
۰/۰۰۶	۲/۶۲۴	۰/۱۵۴	۰/۱۱۲	۰/۲۹۴	میزان دریافت اطلاعات از طریق فیلم‌ها

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲

نتیجه

توسعه‌ی پایدار منابع و جلوگیری از تخریب آن‌ها ضامن بقای بشر می‌باشد که در این راستا نیازمند مشارکت فعال بهره‌برداران است. مشارکت مردمی فرایندی است که به واسطه‌ی آن اعضای جامعه قادر به شرکت در تدوین سیاست‌ها، طرح‌ها و برنامه‌ها می‌گردند که بر محیط زندگی آنها تأثیر می‌گذارد. پژوهش حاضر نشان می‌دهد که مشارکت یا دخالت دادن مردم در پروژه‌های حفاظت مراتع پایین و بیشتر به صورت انفعالی بوده است. بیشترین مشارکت مشاهده شده در بین افراد مشارکت‌کننده به صورت صرفاً اطلاع‌رسانی از سوی کارشناسان یا اطلاع‌یابی و مشورتی از طرف مردم، عرضه کارگر مجانی/ داوطلبانه و ارائه‌ی آموزش از سوی کارشناسان به مردم برای شرکت در طرح‌ها بوده است. پس درصد بسیار پایینی از مردم فعالانه مشارکت داشته‌اند. از مهمترین عوامل تأثیرگذار بر مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های مرتع‌داری استفاده از بیمه، استفاده از کود رایگان، تعداد دوره‌های ترویجی که افراد شرکت نموده‌اند و تعداد تشکل‌ها یا نهادهای اجتماعی محلی که افراد در آنها عضویت است.

بحث و پیشنهادها

مشارکت پایین و منفعل جامعه می‌تواند یکی از علل کاهش کارآمدی پروژه‌های مرتع‌داری گردد. بنابراین پیشنهاد می‌گردد با توجه به گستردگی عرصه‌های منابع طبیعی، مردم در طراحی، اجرا و تصمیم‌گیری دخالت و مشارکت داده شوند تا حفاظت، احیا و بهره‌برداری صحیح‌تری در این عرصه‌ها صورت گیرد. مشارکت مردم در اجرای طرح‌ها و پروژه‌های منابع طبیعی باعث رشد سرمایه‌گذاری در این بخش خواهد شد و فعالیت‌ها و اقداماتی که با مشارکت مردم اجرایی می‌شود همچون طرح‌های مرتع‌داری، از پایداری بیشتری برخوردار خواهند بود. با توجه به اهمیت بخش منابع طبیعی چنانچه مدیریت این بخش به مردم سپرده شود به بهترین وجه از آن استفاده خواهد شد و مردم حافظان خوبی برای این منابع خواهند بود. این امر نیز در صورتی محقق خواهد شد که به شرایط و امکاناتی که بهره‌برداران دارند از جمله وضعیت معیشتی آنان نیز توجه گردد. همانگونه که مشخص شد، استفاده از خدمات حمایتی همچون اعتبارات (بیمه و وام)، نهادهای یارانه‌دار یا رایگان (بذر، سم، نهال و کود) نقش مهمی را در افزایش مشارکت آن‌ها در طرح‌های مرتع‌داری ایفا می‌کند. پیشنهاد می‌گردد به دلیل اینکه اکثر بهره‌برداران از

درآمد بالایی برخوردار نیستند، با دادن تسهیلاتی همچون وام‌های کم بهره و بیمه دام به دامداران و بهره‌برداران و حمایت مالی دولت کمک قابل توجهی به مرتع‌داران و مجریان طرح‌های مرتع‌داری شود تا آنان بتوانند در حفظ و احیای مراتع بیش از پیش تلاش کنند. یکی از عوامل مؤثر اصلی دیگر بر مشارکت بهره‌برداران، عضویت افراد در نهادهای اجتماعی درون روستا است. بطوری که با افزایش تعداد نهادهایی که فرد در آنها عضویت دارد بر میزان مشارکت آنها نیز افزوده شده است. می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت به دلیل اینکه افراد عضو در نهادها دارای تعاملات بیشتری با نهادها و سازمان‌های خارج از روستا می‌باشند، یا از فواید این رابطه بهره‌مند می‌شوند یا آگاهی بیشتری نسبت به اینگونه اقدامات پیدا می‌کنند و در فرایند برنامه‌ریزی نیز بیشتر مورد مشورت و توجه قرار می‌گیرند. بنابراین پیشنهاد می‌گردد به منظور جلب مشارکت بیشتر همه‌ی آحاد بهره‌برداران نظرات، نیازها و دیدگاه‌های همه‌ی آنان قبل از مرحله‌ی اجرا مورد بررسی و توجه قرار گیرد و فرصتی بیشتر برای شکل‌سازی جامعه در راستای تعامل با کنشگران بیرونی فراهم شود. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد که سن افراد نقش قابل توجهی در میزان مشارکت آنها دارد و اکثراً افراد با سن بالاتر از میانگین مشارکت بالاتری نیز برخوردار می‌باشند. شاید یکی از دلایل این امر این باشد که بیشتر جامعه‌ی بهره‌بردار از مراتع را افراد با میانگین سنی بالاتر تشکیل می‌دهند و افراد جوان‌تر معمولاً به فعالیت‌های دیگری اشتغال داشته و در رابطه با اقدامات مربوط به مراتع مشارکت و فعالیت کمتری دارند. همچنین ممکن است کنشگران بیرونی تعامل بیشتری با افراد مسن‌تر داشته‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد بین تعداد دوره‌هایی که بهره‌برداران در آن

شرکت داشته‌اند با مشارکت آنان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد همچنین یکی از عوامل اصلی تأثیرگذار بر میزان مشارکت شرکت در دوره‌های ترویجی و دانش مردم درباره اهمیت مراتع می‌باشد که همانطور که در یافته‌ها نیز نشان داده شد یکی از مهمترین دوره‌هایی که بهره‌برداران در آنها شرکت داشته‌اند در رابطه با مرتع‌داری می‌باشد. بنابراین به منظور تسهیل پذیرش مدیریت بهره‌برداری از مراتع در قالب طرح‌های مرتع‌داری و مشارکت بیشتر بهره‌برداران باید به مسأله آموزش و ترویج اهمیت داد. برای این منظور تدارک دوره‌های ترویجی کوتاه‌مدت برای آشنایی دامداران با اصلاح و احیای مراتع که در این راستا می‌توان از تهیه فیلم‌های آموزشی با زبان ساده و نمایش فیلم برای دامداران استفاده کرد. همچنین برنامه‌های بازدید مرتع‌داران از نمونه‌های موفق اجرای طرح‌های مرتع‌داری در سطح استان و سایر استان‌ها، ترویج فرهنگ حفظ و حراست از منابع طبیعی باید به عنوان یک وظیفه دینی و ملی تلقی شود و برای ترویج این امر می‌توان از طریق رسانه‌های گروهی و انبوهی بیشتر استفاده کرد. مشارکت خانوارها همچنین رابطه‌ی مستقیم معنی‌داری با دارایی‌های فیزیکی همچون سطح اراضی زراعی آبی و باغی، تعداد کندوی زنبور عسل و تعداد طیور دارد. سیاستها و برنامه‌های مدیریت مراتع باید رهیافتی مشارکتی و جامع در پیش گیرند که در آن محیط مناسبتری را برای مشارکت فعال مردم و ظرفیت‌سازی آنها از طریق برنامه‌های ترویجی جهت بهبود سرمایه‌های اجتماعی و انسانی و برنامه‌های اعتباری و حمایتی لازم فراهم سازند. در این زمینه لازم است به بهره‌برداران مختلف از لحاظ تعداد دام و سطح اراضی مختلف، همچنین جنسیت‌ها و سنین مختلف توجه شود.

منابع

- اسدی، علی؛ ابوالقاسم شریفزاده؛ مهنوش شریفی (۱۳۸۷). بررسی انگاره‌های مرتبط با مشارکت مردم محلی در فرآیند توسعه جنگل‌های حرا در جنوب ایران، مجله اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران. دوره ۶۱. شماره ۴. صفحات ۸۶۵-۸۴۹.
- اسلامی‌پریخانی، هوشنگ؛ عطاله کاویان (۱۳۹۳). تحلیل عوامل مؤثر در مشارکت روستائیان در طرح‌های آبخیزداری (مطالعه موردی: حوزه آبخیز مشکین چای، استان اردبیل). مجله ترویج و توسعه آبخیزداری. دوره ۲. شماره ۴. صفحات ۷-۱۴.
- آرایش، محمدباقر؛ سیدجمال فرج‌اله حسینی (۱۳۸۹). تحلیل رگرسونی عوامل مؤثر بر مشارکت مردم در حفظ، احیا، توسعه و بهره‌برداری منابع طبیعی تجدید شونده از دیدگاه کارشناسان منابع طبیعی استان ایلام، نشریه اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران. جلد ۲۴. شماره ۱. صفحات ۵۸-۴۹.
- بقایی، مسیب؛ محمد چیذری؛ غلامرضا پزشکی‌راد؛ سعید فعلی (۱۳۸۷). عوامل فردی و اجتماعی مؤثر بر مشارکت روستائیان حوزه آبخیز زرچشمه خونجان در طرح‌های آبخیزداری، علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران. جلد ۴. شماره ۱. صفحات ۸۷-۷۳.
- پزشکی‌راد، غلامرضا؛ اسماعیل کرمی‌دهکردی (۱۳۹۲). آمار اجتماعی و تحلیل داده‌ها و پژوهش‌های ترویج، توسعه و آموزش کشاورزی. تهران. انتشارات دانشگاه تربیت مدرس.
- حسینی، سیدمحمود؛ الهام فهام؛ امیرکیوان درویش (۱۳۸۵). بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت جوامع محلی در مدیریت پایدار منابع آب و خاک در حوزه آبخیز حبله‌رود. سمینار برنامه‌ریزی توسعه‌ی مشارکتی آب و خاک کشور. ۲۹-۳۰ بهمن. سمنان.
- حیدری، قدرت‌اله؛ حسین بارانی؛ سیدمحمود عقیلی؛ جمشید قربانی‌پاشاکلائی؛ محمدرضا محبوبی (۱۳۸۹). رابطه خدمات حمایتی ترویجی و مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های مرتع‌داری (مطالعه موردی، مراتع بیلاقی بلده- شمال ایران). پژوهش‌های آب‌و‌خاک، دوره ۱۷. شماره ۴. صفحات ۶۵-۴۷.
- خاتون‌آبادی، سیداحمد؛ امیر مظفرامینی؛ عبدالطاهر میرزاعلی (۱۳۸۰). عدم مشارکت دامداران در احیای مراتع آق‌قلا در استان گلستان، علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی. جلد ۵. شماره ۱. صفحات ۵۴-۳۹.
- خلیفی، نعمت‌اله؛ تاج‌محمدحسن قاسمی (۱۳۸۳). بررسی تأثیر مسایل اقتصادی- اجتماعی بر میزان مشارکت دامداران در طرح‌های مرتع‌داری (شمال استان گلستان)، علوم کشاورزی و منابع طبیعی. سال ۱۱. شماره ۱. صفحات ۱۹۰-۱۸۱.
- روحی، فاطمه؛ حمید امیرنژاد؛ قدرت‌اله حیدری؛ جمشید قربانی (۱۳۸۹). بررسی نقش عوامل اجتماعی بهره‌برداران بر میزان مشارکت آنان در اجرای طرح‌های مرتع‌داری (مطالعه موردی: مراتع شهرستان قائم شهر)، مجله علمی پژوهشی مرتع. دوره ۴. شماره ۳. صفحات ۴۸۳-۴۷۴.
- شریعتی، محمدرضا؛ سعید زیادبخش؛ نازنین ورامینی (۱۳۸۴). عوامل مؤثر بر مشارکت روستائیان جنگل‌نشین در حفاظت از جنگل‌های شمال و غرب کشور، جنگل و مرتع. شماره ۶۶. صفحات ۵۷-۴۷.
- شریفی، امید؛ سعید غلامرضایی؛ روح‌اله رضایی (۱۳۸۹). بررسی عوامل مؤثر بر میزان مشارکت روستائیان در طرح‌های آبخیزداری منطقه جیرفت، مجله علوم و مهندسی آبخیزداری ایران. سال ۴. شماره ۱۴. صفحات ۱۲-۱.
- طالب، مهدی؛ زهره نجفی‌اصل (۱۳۸۹). آموزه‌هایی از روند مشارکت روستایی در ایران. فصلنامه پژوهش‌های روستایی. سال ۱. شماره ۲. صفحات ۴۸-۲۷.
- فمی، شعبانعلی؛ الهام فهام؛ رجبعلی فتاحی؛ پگاه مریدالسادات؛ راحیل ملکی‌پور (۱۳۹۰). بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت مرتع‌داران در طرح‌های مرتع‌داری (مطالعه موردی: مراتع شهرستان تفرش). مجله مرتع، سال ۴. شماره ۴. صفحات ۶۱۰-۵۹۸.
- قربانی، مهدی؛ حسین آذرنیوند؛ علی‌اکبر مهرابی؛ سوسن باستانی؛ محمد جعفری؛ هوشنگ نایی (۱۳۹۱). تحلیل شبکه اجتماعی: رویکردی نوین در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی مدیریت مشارکتی منابع طبیعی، مجله مرتع و آبخیزداری. دوره ۶۵. شماره ۴. صفحات ۵۶۸-۵۵۳.

- Issac, S. and Michael, W.B (1997). Handbook in research and evaluation (3rd ed.). San Diego: Edits/ Educational and Industrial Testing Services.
- Johnson, N.L., Lilja, N. and Ashby J.A (2003). Measuring the impact of user participation in agricultural and natural resource management research, *Agricultural Systems*, Vol 78. No 2. PP: 287-306.
- Karamidehkordi, E (2010). A Country Report: Challenges Facing Iranian Agriculture and Natural Resource Management in the Twenty-First Century. *Human Ecology*, Vol 38.No 2.PP:295-303.
- Kheerajit, C. and Flor, A.G (2013). Participatory development communication for natural resources management in ratchaburi province, Thailand. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol 103. No 1. PP: 703-709.
- Krishnaswamy, A (2012). Strategies and Tools for Effective Public Participation in Natural Resource Management, *Journal of Ecosystems and Management*, Vol 13. No 2. PP:1-13.
- Panahi, F (2013). Factor analysis of effective components on beneficiaries' participation in the management of irrigation and drainage networks (case study: Bushehr), *Agriculture and Crop Sciences*, Vol 6. No 21. PP: 1448-1452.
- Qiangguo, C (2002). The Relationships between Soil Erosion and Human Activities on the Loess Plateau, Beijing: 12th ISCO Conference. PP:112-118.
- Samian, M., Asadi, M., Ansari E., & Asadi, M (2013). Community participation guidelines in preservation of natural resources (the case study in hamedan), *Agriculture and Crop Sciences*, Vol 5. No 18. PP: 2103-2110.
- Shackleton, S., Campbell, B., Wollenberg, E. and Edmunds, D (2002). Devolution and community-based natural resource management: Creating space for local people to participate and benefit? In DFID (Ed.), *Natural Resource perspectives* (Vol. 76). London, UK: Overseas Development Institute (Odi).
- WorldBank (2014). Participation at Project, Program and Policy Level , Permanent URL for this page: <http://go.worldbank.org/HKL3IU1T21>.
- موسایی، محسن (۱۳۸۸). عوامل مؤثر بر عدم مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های آبخیزداری (مطالعه موردی استان فارس). *مجله ترویج و اقتصاد کشاورزی*. جلد دوم. شماره ۲. صفحات ۸۴-۶۹.
- مهردوست، خدیجه؛ علی شمس؛ اسماعیل‌کرمی‌دهکردی (۱۳۹۲). عوامل مؤثر بر سطوح مشارکت مردم روستایی در پروژه‌های آبخیزداری (مطالعه موردی: حوزه‌های آبخیز درود فرامان و لعل‌آباد شهرستان کرمانشاه). *تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی*. دوره ۳. شماره ۴۴. صفحات ۴۰۹-۳۹۹.
- نوری‌پور، مهدی؛ مرتضی نوری (۱۳۹۱). نقش سرمایه‌ی اجتماعی در مشارکت آب‌بران شبکه‌ی آبیاری و زهکشی: مورد دشت لیشر، *مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران*. سال ۹. شماره ۱. صفحات ۷۱-۵۳.
- ولایتی، سعداله؛ علی‌اصغر کدیور (۱۳۸۵). چالش‌های زیست محیطی جنگل‌ها و مراتع ایران و پیامدهای آن، *جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*. دوره ۴. شماره ۷. صفحات ۷۲-۵۳.
- همت‌زاده، یلدا؛ نعمت‌اله خلیقی (۱۳۸۵). بررسی عوامل مؤثر بر عدم مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های مرتع و آبخیزداری (مطالعه موردی : بهره‌برداران حوزه معرف کچیک واقع در استان گلستان). *مجله علوم کشاورزی و منابع طبیعی*، دوره ۱۳. شماره ۴. صفحات ۱۰۰-۸۸.
- Aazami, M (2011). The effectiveness of people's participation in natural resource management projects in Iran. *International Journal of Sustainable Development*, Vol 2. No 6. PP:22-28.
- Brinkman, E., Seekamp, E., Davenport, M. and Brehm, J. (2012). Community capacity for watershed conservation: A quantitative assessment of indicators and core dimensions. *Environmental Management*, Vol 50. No 4. PP: 736-749.
- FAO (2013). AGP - Grasslands, Rangelands and Forage Crops. from http://www.fao.org/agriculture/crops/core_themes/theme/spi/grasslands-rangelands-and-forage-crops/en/
- Grootaert, C., Narayan, D., Jones, V.N. and Woolcock, M (2004). Measuring social capital: An integrated questionnaire, working paper No.18. Washington, DC: World Bank Publications.